

О. О. Олійник,

аспірант кафедри трудових ресурсів та підприємництва,

Національний університет водного господарства та природокористування

РОЗВИТОК ДОСЛІДЖЕНЬ РИЗИКІВ У СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ У РИЗИКОЛОГІЇ

У статті проаналізовано теоретичні підходи до визначення понять "ризик" та "соціальний ризик". Обґрунтовано авторську інтерпретацію поняття "ризик у соціально-трудовах відносинах" та його класифікацію.

The article analyzed theoretical going near determination of concepts "risk" and "social risk". The authorial interpretation of category "risk in social and labour relations" and its classification were reasonable.

Ключові слова: ризик, соціальний ризик, соціально-трудова відносина, ризик у соціально-трудовах відносинах.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Трансформаційні процеси, які відбуваються в економічному і політичному житті України, зумовили зміну соціально-трудовах відносин. В умовах нестабільності макроекономічної ситуації і невизначеності економічного розвитку зростають ризики функціонування соціально-трудовах відносин. Зростаючи за масштабами і поширенню, ризики в соціально-трудовах відносинах призводять до знецінення людського та соціального капіталу, породжують нестабільність, невизначеність і, у кінцевому результаті, підривають сам принцип ринкової економіки в Україні. Оцінка та управління ризиками набувають все більшого значення і стають однією з найважливіших умов економічної безпеки країни. Подальша трансформація соціально-трудовах відносин без урахування факторів невизначеності і ризику не забезпечить їхній стійкий розвиток.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У наукових дослідженнях на даний час теорія ризиків у соціально-трудовах відносинах лише починає формуватися. Аналіз опублікованих праць свідчить про те, що дана проблема в тій чи іншій мірі отримала віддзеркалення в порівняно невеликій кількості наукових праць. Їх основу складають роботи з теорії ризику (Вітлінський В.В., Лук'янова В.В., Ястремський О.І. та ін.), у працях науковців, які досліджують соціальну відповідальність та соціальні ризики (Амоша Л.І., Грیشнова О.А., Лібанова Е.М., Новікова О.Ф., Саєнко Ю.І. та ін.), соціальну безпеку (Баланда А.А., Гнибіденко І.Ф., Колот А.М. та ін.) та соціальне страхування (Безугла В.О., Пилипенко П.Д., Ткаченко А.Г., Ярошенко І.С., та ін.). Ці публікації та наукові розробки стали теоретико-методологічною основою для даного дослідження. Однак, у науковій літературі системно ризики у сфері соціально-трудовах відносин не розглядаються, що обумовлює об'єктивну необхідність розширення досліджень сутності та змісту, джерел, форм прояву і управління цими ризиками.

Метою дослідження є розвиток концептуальних засад регулювання ризиків у соціально-трудовах відносинах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розглядаючи ризики в соціально-трудовах відносинах, необхідно уточнити теоретико-методологічні положення дослідження терміну "ризик". Поняття ризику пов'язується з розумінням небезпеки, загрози, ненадійності, азарту, невизначеності, непевності, збитку. Термін "ризик" є формою латинського слова "resesum", яке означає скелю або небезпеку та інші можливі негативні наслідки зіткнення з обережною скелею. Протягом тривалого часу поняття ризику не лише асоцію-

валося з багатозначними негативними проявами життєвих ситуацій, а й часто вживалося як їх синонім.

Еволюція наукових поглядів призвела до виокремлення двох основних підходів при дослідженні ризиків — поміркованого та радикального [1]. Прихильники поміркованого підходу припускають, що ризик є об'єктивно існуючою загрозою, яка завжди опосередковується соціально-культурними стереотипами і процесами. Представники радикального підходу стверджують, що ризику не існує, є лише сприйняття ризику, яке завжди буде продуктом історично, політично та соціально обумовленого погляду на буття.

Важливим методологічним аспектом постає також дослідження об'єктивних та суб'єктивних джерел ризику. Ситуація, коли ризик виступає невід'ємною частиною природно-соціального середовища, принципово відрізняється від ситуації, при якій ризик є породженням фантазії чи зміни ставлення до життя. У дослідженнях, присвячених аналізу проблем ризику, виокремлюються три підходи до оцінки об'єктивної (Е. Плімак, Ю. Зубок), суб'єктивної (Ф. Найт, А. Віддавскі, К. Дейк, К. Ерроу) та об'єктивно-суб'єктивної (В. Зубков, К. Ісаєв, В. Устьянцев) природи ризику. Об'єктивне розуміння ризику передбачає наявність невизначеної можливості виникнення несприятливого результату, що не залежить від волі та свідомості особи, яка піддається впливу ризику. Суб'єктивне розуміння передбачає наявність суб'єктивного ставлення чи суб'єктивної оцінки наявної невизначеності. Наприклад, на суб'єктивне сприйняття ризику впливають такі чинники, як ступінь катастрофічності явища, ступінь його звичності та добровільності, керованість, контроль та управління наслідками, тривалість латентного та наявного періоду впливу різноманітних чинників [2, с. 21].

У більшості сучасних визначень ризиків наявні швидше термінологічні, ніж змістовні відмінності. Діапазон визначень сягає від досить простих, за якими ризик — це "подія, або група спільних випадкових подій, що завдають збитки об'єкту, який володіє даним ризиком" [3, с. 11] і до складніших, наприклад: "ризик — це об'єктивно-суб'єктивна категорія в діяльності суб'єктів господарювання, яка пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності в ситуації неминучого вибору. Вона відображає міру (ступінь) відхилення від цілей, від бажаного (очікуваного) результату, міру невдачі (збитків) з урахуванням впливу керованих і некерованих чинників, прямих та зворотних зв'язків стосовно об'єкта управління" [4, с. 9]. Проте найчастіше науковці у своїх твердженнях схиляються до двох підходів визначення ризику — у термінах втрат і збитків [5; 6] та в термінах невизначеності [7; 8, с. 34].

Разом з тим, враховуючи етимологію поняття "ризик" та дослідження, в яких врахована площина не лише негативних, але і позитивних наслідків [9; 10; 11], надалі в роботі буде використовуватись наступне визначення ризику — це рішення або інші дії, наслідком яких мо-

жуть бути як позитивні, так і негативні результати під впливом непередбачуваних змін у внутрішньому і зовнішньому середовищі організації [9, с. 7].

У економічній літературі, присвяченій проблемам ризикології, немає певної стійкої системи класифікації ризиків, адже розбіжності у тлумаченні сутності ризиків відображаються і у їх класифікаціях, пропорованих різними авторами [9; 12; 13; 14]. Складність класифікації ризиків також полягає в їх різноманітності на різних ієрархічних рівнях управління. Крім цього, економічний, політичний та соціальний розвиток сучасного світу породжує нові види ризиків, які достатньо важко визначити та оцінити кількісно.

Серед інших видів ризиків одними з найпоширеніших є соціальні.

Поняття "соціальний ризик" має достатньо довгу історію. Соціальні ризики існували протягом всього життя людства і їхньому дослідженню присвячені праці ще філософів античності. Проте тільки в ХХ ст. завдання вивчення аспектів ризику вийшло на перший план. Здавалося б, людство досягло величезних успіхів у стабілізації життєдіяльності, підвищилась якість життя населення. І тим не менше, соціальні ризики не тільки не зменшились, але й зросли як по частоті, так і по негативним наслідкам, а їхня природа стала складнішою.

Аналізом соціального ризику в першій третині ХХ століття займалися Н.А. Вігдорчик, А.В. Забелін, Н.А. Семашко, А. Чекін та інші. Вони вважали, що соціальний ризик мав економічну природу і був природним наслідком розвитку капіталізму. Надалі, у міру становлення соціалістичної системи господарювання посилювалася роль командно-адміністративних методів управління. Все це в поєднанні з усуненням ринкової мотивації економіки, знищенням реального підприємництва, притаманного ринковим відносинам, призвело до заперечення проблеми господарського і соціального ризику.

У зв'язку з політичними та соціально-економічними перетвореннями 90-х років ХХ ст. в Україні, які супроводжувались виникненням безробіття, розповсюдженням бідності та інших негативних соціальних явищ, дослідження категорії соціального ризику знову стало актуальним.

Аналіз теоретичного матеріалу свідчить, що у сфері вивчення соціального ризику існують надзвичайно великі розбіжності у поглядах науковців. Ще не сформоване не тільки цілісне бачення даного феномену, але і чітке визначення поняття "соціальний ризик". Особливо гостро така прогалина спостерігається щодо української наукової думки. При цьому, всі, хто залучений до вивчення соціального ризику, визнають нагальну потребу у вивченні цього явища, оскільки дослідження поняття "соціальний ризик", виділення видів соціальних ризиків, необхідне та важливе з огляду визначення методів регулювання останніх та підвищення якості управління ними.

Не зважаючи на існування різних підходів до визначення соціального ризику, спільним для більшості авторів є розгляд соціального ризику як можливості матеріальної незабезпеченості в результаті певних обставин. Відмінності в основному стосуються визначення кола осіб, схильних до соціального ризику, переліку причин, що викликають матеріальну незабезпеченість, виявлення характеру матеріальної незабезпеченості. Так, В.Д. Роїк обмежує коло осіб, які підлягають соціальному ризику, найманими працівниками, матеріальна незабезпеченість яких полягає у втраті заробітку внаслідок втрати працездатності (професійні і загальні захворювання, нещасні випадки, у тому числі на виробництві) або відсутності попиту на працю [15, с. 21]. Е.Е. Мачульська ширше підходить до поняття соціального ризику, включаючи в зміст матеріальної незабезпеченості не лише втрату трудового доходу, але і випадки його обтяження додатковими витратами на утримання дітей та інших членів сім'ї, що потребують допомоги, а також задоволення потреб у медичних і соціальних послугах [16, с. 4].

У контексті соціального захисту поширеним визначенням соціальних ризиків є наступне: соціальні ризики — це визначені законом фактори порушення нормального соціального становища людей у разі ушкодження здоров'я, втрати працездатності або відсутності попиту на працю, які супроводжуються настанням для зайнятого населення матеріальної незабезпеченості внаслідок втрати заробітку, додаткових витрат, пов'язаних з лікуванням, а для сімей — утратою джерела доходу у випадку втрати годувальника [17]. Таке розуміння соціальних ризиків частково виправдане тим, що у соціальній економіці не ставиться під сумнів потреба соціального захисту вразливих до відповідних ризиків верств населення. Але водночас дослідження тільки негативних проявів соціальних ризиків та розробка механізмів захисту від них значно звужує можливості застосування інших, крім страхових, механізмів регулювання соціальних ризиків.

Істотне значення для характеристики, оцінювання та управління соціальними ризиками мають також дотичні поняття, зокрема дослідження соціальних загроз та соціальної безпеки. Слід зауважити, що окремі науковці співставляють поняття "соціальний ризик" та "соціальна загроза" [18]: бідність (відносна та абсолютна); майнова диференціація суспільства; соціальна нерівність; відчуженість значної кількості громадян від суспільного життя, звуження їх доступу до освіти, медицини і культури; низький рівень охоплення бідного населення соціальною підтримкою. Проте більшість науковців розмежовують ці поняття. Для прикладу, Новікова О. Ф. з позицій управління розглядає поступову модифікацію (розвиток) ризику від його виникнення до прийняття управлінського рішення з його мінімізації або ліквідації [19, с. 67]. Ризик визначається нею як можливість негативного впливу певних чинників та виникнення події з небажаними наслідками. Дослідження ж загроз є наступним кроком розвитку ризику. Це поняття характеризується сукупністю несприятливих факторів, які конкретизуються безпосередньо у форму реальної небезпеки, наслідки якої можуть заподіяти шкоду.

В аспекті розкриття сутності феномену соціального ризику важливо дослідити дефініцію "соціальна безпека", у трактуванні якої на сьогодні не існує однозначності, адже це поняття охоплює достатньо велике коло проблем. На основі аналізу наявних наукових надбань робиться висновок, що сьогодні в теорії превалує функціональний підхід, згідно з яким безпека розглядається як забезпечення захищеності соціуму від небезпек; нейтралізація реальних та потенційних загроз; створення для громадян сприятливих умов для проживання, розвитку, самореалізації, гарантій їх громадянських прав; забезпечення захисту життєво важливих національних інтересів [20, с. 8]. Серед найбільш актуальних на сьогодні соціальних детермінант, які продукують загрози та впливають на виникнення соціальних ризиків, виділяються, зокрема, такі: зростання майнового розшарування громадян, зростання рівня бідності, негативні тенденції розвитку ринку праці, "тіньова" економічна діяльність, корупція [20, с. 27].

Уявлення про багатоманітність терміну "соціальна безпека" підтверджує, зокрема, зміст монографії "Соціальна безпека: теорія та українська практика" [21], автори якої структурують це явище за суб'єктами та визначають основні його складові для людини, держави та суспільства. Відповідно до такого розподілу виділяються основні види соціальних загроз, які можна частково ідентифікувати з соціальними ризиками.

Наведені теоретичні підходи повністю не розкривають поняття соціального ризику, адже в них не враховуються:

- 1) інші випадки матеріальної незабезпеченості, що не характеризуються втратою заробітку чи несенням додаткових витрат (наприклад, при визнанні громадянина, що вперше шукає роботу, безробітним);
- 2) не враховуються інші суб'єкти соціальних відносин (роботодавці);

3) можливість настання інших за своїм характером наслідків (покращення чи погіршення не тільки матеріального забезпечення суб'єкта, а й його соціального статусу та соціально-психологічного комфорту).

Водночас, соціальні ризики за означенням зберігають атрибутивні ознаки основного поняття — "ризик", а отже можуть призводити і до позитивних, і до негативних наслідків, а з огляду на іншу складову поняття — "соціальний", зрозуміло, що ознакою ідентифікації соціальних ризиків мають бути соціальні наслідки (позитивні чи негативні) певних подій.

Точно виділити соціальні наслідки з площини інших наслідків ймовірних подій інколи дуже складно, оскільки всі економічні процеси мають соціальний аспект. У підприємницькій діяльності економічні ризики (наприклад, банкрутство власника підприємства чи втрата доходів найманими працівниками) можуть виникати з соціальних причин, зокрема трудових конфліктів соціальних партнерів. Але результатами таких подій для обох сторін можуть бути і економічні — зміна доходів, і соціальні — зміна соціально-психологічного комфорту тощо. У такому випадку наявне поєднання щонайменше двох видів ризиків — економічного та соціального.

Відтак для виділення соціальних ризиків та подальшої їх класифікації важливо уточнити, які наслідки ризикових дій є соціальними. Етимологічно соціальні наслідки можна пов'язати зі змінами життєвих ситуацій, відносин у суспільстві (лат. "societas" — суспільство), а тому логічним вбачається таке визначення: соціальні ризики — події, що можуть призводити як до негативних, так і до позитивних соціальних наслідків — змін умов життя та відносин із оточуючими [9, с. 131].

Відтак, якщо внаслідок певних подій існує ризик зміни — покращення чи погіршення — соціального статусу та соціального комфорту людей, такий наслідок є соціальним, а отже можлива подія має ознаки соціального ризику. Соціальні ризики переважно не виникають окремо, а супроводжуються або є одним із наслідків інших ризиків — політичних, економічних, у тому числі фінансових.

У цілому аналіз різних понять ризику та, зокрема, соціального ризику, дає можливість стверджувати, що сьогодні не існує усталених підходів до їх дослідження. Ще більш проблемними є дослідження ризиків у соціально-трудових відносинах, адже ця тема достатньо нова для нашої країни, теоретико-методологічна база зарубіжних досліджень ризику більш фундаментальна, ніж українська.

Зокрема, російські науковці активно досліджують питання ризикології в системі соціально-трудових відносин. Сімонов В.С. та Сінов В.В. ризик у системі соціально-трудових відносин розглядають як сукупність відносин, що виникають у процесі взаємодії суб'єктів соціально-трудових відносин (працівників, роботодавців, держави) в умовах обмеженості інформації про стан мікро- і макросередовища. Результатом реалізації ризиків у даній системі є зниження економічних результатів діяльності суб'єктів трудових відносин, що проявляється у формі нижчого доходу, у порівнянні з очікуваним, і недосягнення цілей діяльності суб'єктів соціально-трудових відносин, а також недоотримання запланованого доходу [10, с. 134]. Практично дублює попереднє трактування Лопунін В.Ю., який під цим поняттям розуміє сукупність відносин між суб'єктами, які формуються в умовах невизначеності на мікро-, мезо- та макрорівнях, результатом яких може бути як зниження доходу та виникнення збитку, недосягнення цілей діяльності суб'єктів трудових відносин, так і отримання додаткового доходу [11, с. 40]. Проте в даному випадку, окрім негативних наслідків, розглядаються також і позитивні. Таке визначення заслуговує на увагу, проте науковець під наслідками таких ризиків розуміє лише матеріальні. У той же час, ризик в соціально-трудових відносинах пов'язаний з виникненням подій, які ускладнюють ефективну взаємодію суб'єктів трудових

відносин, націлених на регулювання якості трудового життя, а також із появою додаткових втрат або вигод: зміною соціального статусу, соціально-психологічного комфорту, матеріального забезпечення. Під ризиком у соціально-трудових відносинах слід також розуміти ситуації, які здатні здійснити суттєвий вплив на соціально-трудова відносини.

Таким чином, проаналізувавши існуючі підходи до визначення ризиків у науковій літературі, можна запропонувати авторську концепцію ризиків у СТВ.

Ризик у соціально-трудових відносинах — це події в соціально-трудових відносинах, результатом яких можуть бути як позитивні, так і негативні наслідки матеріального чи соціального-психологічного характеру для соціальних партнерів.

Суб'єктами ризику виступають всі суб'єкти соціально-трудових відносин — наймані працівники, роботодавці, їхні представники, держава та суспільство в цілому. Активність суб'єктів соціально-трудових відносин проявляється в їхній діяльності, результат якої в певній мірі пов'язаний з випадковими подіями (втрата роботи, втрата заробітку, травматизму, професійне захворювання тощо).

Ризики виникають у різних предметних сферах соціально-трудових відносин:

- сфера праці (зміст роботи, умови та безпека праці, організація праці, обов'язки, робочий час та ін.);
- система управління (управлінська ієрархія, відносини між керівниками та власниками, методи управління, корпоративна культура тощо);
- найм і звільнення персоналу;
- інвестиції в людський та соціальний капітал;
- організаційна культура;
- соціальна атмосфера в колективі;
- права працівників, роботодавців і профспілок (трудоий контракт, колективний договір, методи і способи захисту прав працівників);
- оплата праці (розмір та правила нарахування заробітної плати, диференціація та регулярність її виплати, премії, компенсації, надбавки тощо).

Соціально-трудова відносинами як складна система пов'язані з різноманітними ризикоутворюючими факторами, які відносяться як до об'єктів, так і до суб'єктів соціально-трудових відносин. Фактори, які здійснюють вплив на виникнення ризиків в соціально-трудових відносинах, знаходяться в певній залежності від наявної соціально-економічної ситуації. Такі фактори прийнято називати ризикоутворюючими, розуміючи під ними сутність процесів чи явищ, які сприяють виникненню того чи іншого виду ризику і визначають його характер. Ці фактори здійснюють вплив на виникнення чи підвищення ступеня соціальної напруги в трудових колективах і є передумовами ризиків.

У сучасній науковій думці не існує єдиних підходів до аналізу соціальних ризиків, у тому числі ризиків у СТВ. Адже на їхнє формування і регулювання впливає складна комбінація багатьох чинників політичного, історичного, економічного і соціокультурного характеру. Зокрема, це — зовнішні (макроекономічні, мезоекономічні і мікроекономічні чинники) і внутрішні (організаційно-економічні і соціальні чинники) [10, с. 121].

Новікова О.Ф. класифікує витoki соціальних ризиків за спрощеною схемою, поділяючи їх на обумовлені об'єктивними та суб'єктивними чинниками [19, с. 68]. Об'єктивні чинники виникнення ризику є слабкокерованими. Вони пов'язані з природними явищами. Суб'єктивні підлягають впливу і потребують послідовності застосування механізмів попередження, мінімізації та ліквідації. Виникнення ризиків в економічній, соціальній та екологічній сферах потребує чіткої систематизації їх джерел та формування системи управління залежно від їх об'єктивного та суб'єктивного характеру.

Як було визначено вище, ризики характерні для всієї системи соціально-трудових відносин, для всіх суб'єктів

Рис. 1. Класифікація ризиків у соціально-трудових відносинах

Джерело: складено автором.

та на різних ієрархічних рівнях. Недостатня увага до аналізу передумов їх виникнення та можливих наслідків може бути чинником конфліктності та порушення інтересів соціальних партнерів. Тому важливим завданням виступає класифікація ризиків за різними ознаками, вирішення якого дозволить зорієнтуватись у різноманітності ризиків, встановити закономірні зв'язки між ними та можливість їхнього регулювання. На основі існуючих у попередніх досліджень критеріїв розмежування ризиків, у тому числі соціальних, можна запропонувати таку систему класифікації ризиків у соціально-трудових відносинах (рис. 1).

Більшість проаналізованих ознак класифікації ризиків у СТВ використовуються в процесі бізнес-планування, державному регулюванні, у практиці управління та детально розглянуті в спеціальній літературі. Основною регулювання, моніторингу, аналізу за існуючою статистичною звітністю та для оптимізації наслідків ризиків у соціально-трудових відносинах, зокрема договірного регулювання, є розмежування їх за умовно-ризиковими ситуаціями, як це можна бачити на рис. 1.

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного дослідження визначено авторську версію ризиків у соціально-трудових відносинах, згідно з якою до них можна віднести події в соціально-трудових відносинах, результатом яких можуть бути як позитивні, так і негативні наслідки матеріального чи соціального-психологічного характеру для соціальних партнерів. Така концепція дозволяє сформулювати теоретичні підґрунтя класифікації ризиків у СТВ та може слугувати основою розробки та вибору інструментів їх аналізу, моніторингу та регулювання.

Література:

1. Яницький О.Н. Социология риска: ключевые идеи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.socio.ru/wr/1-03/Yanizky.htm>
2. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків (колективна науково-аналітична монографія) / за ред. Е.М. Лібанової. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, Держкомстат України, 2010. — 496 с.
3. Хохлов В.Н. Управление риском. — М.: ЮНИТИ. — 1999. — 287 с.
4. Вітлінський В.В., Верченко П.І. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком. — К.: КНЕУ, 2000. — 292 с.

5. Колибаба Р. О. Класифікація ризиків сільськогосподарського виробництва. Інструменти мінімізації ризиків / Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=57203table_a

6. Бібліотека Воєводіна Економічна енциклопедія. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://enbv.narod.ru/text/Econom/encyclostr/E-707.html>

7. Головин С. Ю. Словарь практического психолога. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vocabulary.ru/dictionary/25/word/%D0%C8%D1%CA/>

8. Ганатуров В. М., Литовченко И. В. Управление предпринимательскими рисками: вопросы теории и практики. — О.: МЧП "Евен", 2005. — 204 с.

9. Гуменюк В.Я., Міщук Г.Ю., Олійник О. О. Управління ризиками. Навч. посібник. — Рівне: НУВГП,

2009 р. — 200 с.

10. Экономика социально-трудовых отношений: учеб. пособие / В.С. Симонов, В.В. Синов. — СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2010. — 223 с.

11. Лопунин В. Ю. Социально-трудовые отношения в современной России: рискологический аспект: дис. канд. экон. наук: 08.00.05 / В.Ю. Лопунин. — М.: РГБ, 2005. — 210 с.

12. Лук'янова В. В. Діагностика ризику діяльності підприємства. — Хмельницький, ПП Ковальський В. В. — 2007. — 312 с.

13. Бланк И.А. Упраление финансовыми рисками. — К.: Ника-Центр, 2005. — 600 с.

14. Мизинова О.Н. Риск в структуре социальных конфликтов: автореферат на соискание ученой степени кандидата философских наук. — Саратов: 2007 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://209.85.-129.104/:www.sgu.ru/news/docs/>

15. Ройк В.Д. Социальная защита работника в процессе труда Пробл. теории и практики: Дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.07 М., 1994.

16. Мачульская Е.Е. Реформа социального обеспечения и необходимость кодификации законодательства // Вестник МГУ. Серия "Право". — 1999. — № 6. — С. 3—18

17. Ярошенко І.С. Право соціального забезпечення. Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2005. — 232 с.

18. Ільчук А. Основні загрози та пріоритети розвитку соціальної безпеки в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portalsoc_gum/Sup/2010_21/Rozdil_2/06_Ilchuk.pdf

19. Сталій розвиток промислового регіону: соціальні аспекти: моногр. / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін. / НАН України, Ін-т економіки пром-сті. — Донецьк, 2012. — 534 с.

20. Баланда А. Л. Соціальні детермінанти національної безпеки України: теорія, методологія, практика: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук: спеціальність 08.00.07 "Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика" / А. Л. Баланда. — К.: НАН Укр. Ін-т демографії та соціальних досліджень, 2008. — 40 с.

21. Соціальна безпека: теорія та українська практик: Монографія / І.Ф. Гнибіденко, А.М. Колот, О.Ф. Новіковата ін.; за ред. І.Ф. Гнибіденка, А.М. Колота, В.В. Рогового. — К.: КНЕУ, 2006. — 292 с.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2012 р.